

УДК 37.015.311:159.952

УВАГА ЯК ОСОБИСТІСНИЙ ФЕНОМЕН

Світлана Чиркова

*Мелітопольський державний педагогічний університет імені Богдана Хмельницького***Анотація:**

У статті розкрито феномен уваги та визначено його місце у структурі особистості. Розглянуто наукові праці відомих дослідників минулого й сучасності з цього питання. Досліджено психологічний, педагогічний і філософський аспекти порушеної проблеми.

Аннотация:

Чиркова Светлана. Внимание как личностный феномен.

В статье раскрыт феномен внимания и определено его место в структуре личности. Рассмотрены научные труды известных исследователей прошлого и современности, занимающихся вопросом внимания. Исследованы психологический, педагогический и философский аспекты данной проблемы.

Resume:

Chirkova Svitlana. Attention as personality phenomenon.

The article reveals the phenomenon of attention and determines its place in the structure of personality. The author examines scientific works of the prominent researchers who studied the issue of attention in the past and who are working on it at present. The psychological, pedagogical and philosophical aspects of this problem have been highlighted in the article.

Ключові слова:

особистість, увага, розвиток, структура особистості.

Ключевые слова:

личность, внимание, развитие, структура личности.

Key words:

personality, attention, development, structure of personality.

Постановка проблеми. Надзвичайна динаміка сучасного життя охоплює всі сфери (повсякденну, освітню, культурну) як окремої людини, так і суспільства загалом. Процеси, що відбуваються на цивілізаційному рівні, нівелюють специфічні явища та диктують запити щодо модернізації освітнього простору. Протиріччя між потребами сучасності й освітньою ситуацією загалом дають поштовх до нових досліджень у галузі педагогіки, культури, мистецтвознавства. Перед українською освітою постала важлива наукова проблема: визначити умови й чинники формування й розвитку особистості людини та розв'язати питання цивілізаційних і культурних викликів сьогодення. Державні освітні документи (Закон України «Про освіту», державна програма «Вчитель XXI століття», «Концепція художньо-естетичного виховання») містять певні орієнтири для їх подолання, спрямовуючи увагу на розширення можливостей безпосередньої взаємодії з учнями на інформаційному, полікультурному, міжособистісному рівнях, що дає підстави для впровадження в сучасну освіту новітніх перспектив у навчанні й розвитку гармонійної особистості, здатної до самовиявлення.

Запити, означені в державних освітніх документах, орієнтують діяльність учителя на створення педагогічних засобів, необхідних для розвитку в учнів найвищих психічних функцій особистості – уваги, пам'яті, мислення. Успішна реалізація визначених пріоритетів у формуванні особистісних якостей вимагає творчого вдосконалення наявних форм, методів, способів і засобів виховного впливу на людину, починаючи з раннього віку.

Формулювання цілей статті. Метою нашої статті є визначення місця уваги у структурі особистості.

Особистість людини була і залишається предметом наукових зацікавлень філософів, педагогів, психологів, соціологів як минулого, так і сучасно-

сті. Кожна культурно-історична епоха по-своєму розглядає людину та її місце у світі. Світогляд античності був космогонічним, тобто людина уявлялася частиною світу (космосу), ланкою загальної гармонії. Світогляд Середньовіччя був теоцентричним, уважалось, що в центрі світу й над світом знаходиться Бог (теос). Людина тут – раб Божий. Культура Середньовіччя передусім є культом, а людина – служителем цього культу. Гуманісти Відродження вперше в історії західної культури проголосили антропоцентризм (антропос – людина), поставивши в центр світу особистість, яка поєднує в собі чуттєвий, інтелектуальний і творчий початки. Новим етапом у самопізнанні людства стала епоха Просвітництва, де особистість постає як втілення творчої спрямованості людини, а культура – це звільнення людини через творчість. Представники романтичного напрямку у філософії XIX ст. (Й. Фіхте, Ф. Шеллінг, Ф. Шлегель та ін.) проголошували культ особистості, яка розумілася як рідкісна та виняткова істота, наділена творчою інтуїцією. Трагічним гуманізмом, відчуттям болю людської особистості, самотності людини у світі просякнуті ідеї філософів-екзистенціалістів Ф. Кафки, Л. Шестова, М. Бердяєва, Ж.-П. Сартра, А. Камю [8].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Визначне місце феномен особистості посідає в дослідженнях західноєвропейських науковців – З. Фрейда, К. Юнга, А. Адлера, К. Хорні, Е. Фромма, А. Маслоу, відомих вітчизняних психологів і педагогів – В. Мясичева, С. Рубінштейна, А. Леонтьєва, Г. Челпанова, В. Сухомлинського, А. Макаренка, а також сучасних педагогів-новаторів. – М. Манойлової, Л. Масол, Н. Сегеди, Г. Падалки, О. Щолокової та ін.

Категорія особистості посідає в сучасних наукових дослідженнях і суспільній свідомості одне з

центральної місць. Особистість є складним цілісним утворенням. Завдяки їй з'являються можливості для цілісного підходу, системного аналізу та синтезу психологічних функцій, процесів, станів, властивостей людини. Цінність і унікальність особистості передбачають наявність її особливої структури. Л. Виготський зазначав: «Структурою прийнято називати такі цілісні утворення, які не складаються сумарно з окремих частин..., але самі визначають долю й значення кожної з тих частин, що входять до її складу» [1]. Теорія і методологія питання структури особистості у вітчизняній психології найбільш ретельно розроблені в роботах К. Платонова, який вживає вираз «функціональна динамічна структура особистості», розглядаючи її як складну відкриту систему, що саморозвивається. В. Шадріков визначав динамічну систему так: «Динамічна система – це система, що розвивається в часі, змінює склад компонентів, що входять до неї, і зв'язок між ними при збереженні функції» [5].

Для особистості характерні: стійкість, єдність і активність. Вона має три основні підструктури: можливості, властивості та спрямованість. До можливостей особистості належать: рівень розвитку її пізнавальних, емоційно-чуттєвих і вольових психічних процесів, загальні здібності, розвинена пам'ять з усіма її культурними нашаруваннями. Для особистості властиві: темперамент, характер і спеціальні здібності. Спрямованість особистості виявляє мету, яку ставить перед собою людина, прагнення, мотиви, відповідно до яких вона діє [3].

Особливе місце у структурі особистості відводиться феномену уваги, дослідження якого становить для нас науковий інтерес. Перш ніж наголосити на місці та значенні цього феномену у структурі особистості, вважаємо за доцільне зазначити, що увага людини як наукова проблема цікавила багатьох дослідників у галузі психології і педагогіки. Історія дослідження феномену уваги та його окремих якостей міститься у працях Н. Добриніна, Є. Мілеряна, С. Лукомської, Є. Самущенко, С. Максименко, П. Гончарука та інших. Вплив засобів і рівнів розвитку уваги на якість сприйняття, пам'яті, мислення досліджували Б. Ананьєв, С. Бочарова, Н. Добринін, І. Страхов. Вивченням зв'язку окремих якостей уваги з процесом навчання й навчальною творчістю займалися Б. Бодров, Ф. Гоноболін, Н. Лаврова, І. Коренева та ін.

Виклад основного матеріалу дослідження. Особливість психічної активності людини виявляється передусім у її вибіркового відображенні певних об'єктів (предметів) як зовнішнього, так і внутрішнього середовища. Пізнавальні процеси (відчуття, сприйняття, уявлення, уява, пам'ять, мислення) відображають водночас не всі предме-

ти, які нас оточують. Особистості людини властиве сприйняття, уявлення, усвідомлення лише певної частини (обмеженої кількості) об'єктів зовнішнього середовища. Те, що потрапляє в «поле» людської свідомості, залежить і від якості зовнішнього об'єкта (величина, форма, яскравість, сила, інтенсивність), і від особливостей суб'єкта, що сприймає інформацію, його потреб, інтересів, уподобань, настанов, значущості об'єкта для людини. Саме така вибіркова спрямованість пізнавальної (психічної) активності людини на певні предмети, явища, події пояснюється за допомогою поняття «увага» [2].

На думку В. Вундта, увага є формою психічної, зокрема пізнавальної активності людини, що виявляється в її спрямованості й зосередженні на певних об'єктах при одночасному відволіканні від інших [7]. Увага є процесом зосередження діяльності в чітко визначений проміжок часу на будь-якому об'єкті (предметі, події, образі, міркуванні) [4].

У збірнику наукових статей «Психологія уваги» натрапляємо на думку, що в момент сильного зосередження уваги будь-яке, навіть сильне подразнення, не може відволікти людину від споглядання об'єкта, на який спрямована її увага. Увага може бути у свідомості людини станів здивування та захоплення [6].

І. Сасіна, досліджуючи феномен уваги в сучасній психології, виокремлює дві теорії уваги: згідно з першою – увага визначається як самостійна форма психічної діяльності, що має велике значення для розвитку пізнавальної активності та поведінки людини; друга теорія ґрунтується на розгляді феномену уваги не як самостійної психічної функції, а як поєднання сприйняття, мислення, пам'яті, уяви та вольових процесів, які проявляються як особлива форма психічної активності людини, як динамічний складник усіх видів психічних процесів [4].

Увага у своїх суб'єктивних і об'єктивних проявах яскраво демонструє системність психічної діяльності людини. Будь-яка форма такої діяльності (активне сприйняття, глибокі роздуми, зосередженість на образах пам'яті або на якісному виконанні складних координацій руху), передбачає, вимагає, а інколи і стає вираженням діяльності уваги. Більш того, увага завжди пов'язувалася з такими явищами, як відомість і воля [6].

Феномен уваги та її виховання у процесі життєдіяльності людини є важливим компонентом у визначенні структури особистості. Адже увага є родовим поняттям таких якостей особистості, як уважність і спостережливість, і якщо ці якості набувають статусу властивості особистості, це перебудовує структуру й зміст психічних процесів людини, надає їй можливість самореалізуватися в навчанні, діяльності, творчості.

Висновки. Отже, вивчення особистості людини є предметом багатьох наукових досліджень. Перед сучасними психолого-педагогічними науками стоїть складне завдання – виховати довершену особистість, готову до самореалізації на тлі безперервних цивілізаційних змін, соціальних перетворень, культурного та індустріального прогресу. Головну роль у процесах формування й розви-

тку особистості відіграють виховання, навчання, освіта. Феномен уваги має важливе значення для структури особистості. Він формує риси характеру людини (зосередженість, уважність, спостережливість) і є важливим компонентом гармонійного, всебічного розвитку особистості. Окреслені у статті проблеми потребують подальшого дослідження й розробки.

Список використаних джерел

1. Винославська О.В. Психологія: навч. пос. – К.: ІНКOS, 2005. – 433с.
2. Гончарук П.А. Теоретичні та емпіричні характеристики уваги (психологічний аспект): практ. посіб. / П.А. Гончарук. – К.: Психопраксис, 2010. – 141с.
3. Григорович Л.А., Марцинковская Т.Д. Педагогика и психология: Учеб. пособие. – М.: Гардарики, 2003. – 480 с.
4. Державна національна програма «Освіта» /Україна XXI ст.: інформ. Зб. Мін. освіти України. – К.: Райдуга, 1994. – 62с.
5. Загальна психологія: Підруч. для студентів вищ. навч. закладів / С.Д. Максименко, В.О. Зайчук, В.В. Клименко, В.О. Соловієнко. За загальною редакцією акад. С.Д. Максименка. – К.: Форум, 2000. – 521с.
6. Психология внимания: [Хрестоматия] / Изд. дом Рос. акад. образования: Под ред.. Ю.П. Гиппенрейтер и В.Я. Романова. – М.: ЧеРо: ОМЕГА – Л., 2005. – 856с.
7. Сасіна І.О. Особливості та корекція розвитку уваги у дітей старшого дошкільного віку із зниженим зором: автореф. дис. На здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: 19.00.08 «Спеціальна психологія» / І.О. Сасіна. – Київ, 2011. – 23с.
8. Соловьев В.С. Философский словарь Владимира Соловьева / сост. Г.В. Беляев. – Ростов н/Д: Феникс, 1997. – 463 с.

Рецензент: Сегеда Н.А. – д.пед.н., професор

Відомості про автора:

Чиркова Світлана Веніамінівна

Мелітопольський державний педагогічний
університет імені Богдана Хмельницького
вул. Леніна, 20, м. Мелітополь,
Запорізька обл., 72312, Україна
doi:10.7905/нвмдпу.v0i10.716

Надійшла до редакції: 22.04.2013 р.

Прийнята до друку: 17.06.2013 р.

References

1. Vynoslavs'ka, O. V. (2005). *Psychology*. Kyiv: INKOS. [in Ukrainian].
2. Honcharuk, P. A. (2010). *Theoretical and empirical characteristics of concentration (psychological aspect)*. Kyiv: Psykhopraksis. [in Ukrainian].
3. Grigorovich, L. A., Martsinkovskaya, T. D. (2003). *Pedagogy and psychology*. Moscow: Gardariki. [in Russian].
4. *State national programme "Osvita"* (1994). Ukraine in XXI century: Informative digest. Ministry of Education of Ukraine. Kyiv: Raiduga. [in Ukrainian].
5. *General psychology: Textbook for students of higher educational establishments* (2000). In S. D. Maksymenko. Kyiv: Forum. [in Ukrainian].
6. *Psychology of concentration: [Reader]* (2005). In Y. P. Gippenreiter, V. Y. Romanov. Moscow: CheRo: OMEGA. [in Russian].
7. Sasina, I. O. (2011). *Peculiarities and correction of concentration development in senior pre-school children having poor eyesight: synopsis for the degree of Candidate of pedagogical sciences: 19.00.08 «Special psychology»*. Kyiv. [in Ukrainian].
8. Soloviev, V. S. (1997). *Philosophical dictionary of Vladimir Soloviev*. Rostov-on-Don: Feniks. [in Russian].